

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 12 • sayı / issue: 23 • haziran / june 2025 • 69-104

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1733111

KUDVETÜ'L-ÂMÂL'İN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ: MANZUM HADİS TERCÜMELERİ BAĞLAMINDA İNCELEME

*Formal and Contextual Features of Qudvat al-āmāl: Analysis in the Context of
Poetic Hadith Translations*

Necati İŞLER

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
Ankara, Türkiye <https://ror.org/03pzt8k43>

Assist. Prof., Ankara University Faculty of Theology Department of Turkish-
Islamic Literature, Ankara

 isler@ankara.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9645-8320>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 23.05.2025

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2025

 Atıf / Cite as: İşler, Necati. "Kudvetü'l-Âmâl'in Şekil ve Muhteva Özellikleri: Manzum Hadis
Tercümeleri Bağlamında İnceleme". Mütefekkir 12/23 (2025), • 69-104.
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1733111>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University
Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Bu makale Creative Commons Atıf-
GayrıTicari 4,0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This article is licensed under
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4,0 International License (CC BY-NC).

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taran-
mıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process
and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KUDVETÜ'L-ÂMÂL'İN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ: MANZUM HADİS TERCÜMELERİ BAĞLAMINDA İNCELEME

Öz

Türk edebiyatında manzum hadis tercümelerine hasredilmiş eserlerin dışında birçok hadisin manzum tercümesine de yer veren eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY 5742) kayıtlı bulunan *Kudvetü'l-âmâl*'dir. Bu makale manzum hadis tercümeleri bağlamında *Kudvetü'l-âmâl*'in şekil ve muhteva özelliklerini betimsel analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. *Kudvetü'l-âmâl*, Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in (ö. 1024/1615) *Zübdetü'l-emsâl* isimli Arapça mensur eserinden nazmen tercüme edilmiştir. Tercümeyle kaynaklık eden *Zübdetü'l-emsâl*, III. Murad (1574-1595) döneminde telif edilmiştir. Müellifi tespit edilemeyen *Kudvetü'l-âmâl* ise IV. Murad (1623-1640) devrine aittir. Son kısımları eksik olan eser 138 varaktan oluşmaktadır. Eserin mevcut bölümlerinde şairin adı veya mahlası yer almamaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, hadislerin ve darb-ı mesellerin tercümelerinden oluşmaktadır. Belirli konulardaki hadis ve atasözlerini ayrı başlıklar halinde derlemiş bir eser olması hasebiyle müstakil atasözleri kitaplarından ve manzum hadis tercümelerinden farklılık göstermektedir. Bu açıdan *Kudvetü'l-âmâl*, atasözleri kitabı olmasının yanı sıra manzum hadis tercümesi olarak da değerlendirilebilir. Yirmi bölüm olarak tertip edilen eserin ilk bölümü yöneticilere ve sultanlara ayrılmıştır. Eserde siyaset, ibadet, ahlak, inanç ve toplumla ilgili konulara yer verilmiştir. Didaktik bir amaçla yazılan eserde sanatlı ifadeler nadiren yer almaktadır. Eserde Eski Anadolu Türkçesine ait ek ve kelimeler de bulunmaktadır. Daha önce akademik bir çalışmaya konu olmamış özgün bir kaynak olarak dikkat çeken eser, Türk İslam edebiyatındaki manzum hadis tercüme geleneğinin gelişim seyri açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl*, *Kudvetü'l-âmâl*, Manzum Hadis Tercümeleri.

Formal and Contextual Features of Qudvat al-âmâl: Analysis in the Context of Poetic Hadith Translations

Abstract

In Turkish literature, along with works devoted to poetic translations of hadith, many other works include poetic translations of hadith. One of these works is *Qudvat al-âmâl*, and the only surviving copy is registered at Istanbul University Library (TY 5742). This article aims to examine the formal and content characteristics of *Qudvat al-âmâl* in the context of poetic hadith translations using a descriptive analysis method. *Qudvat al-âmâl* was translated in verse from the Arabic prose work titled *Zubdat al-amthâl* by Mustafa b. İbrâhîm of Gallipoli (d. 1024/1615). *Zubdat al-amthâl*, which is the source of the translation, was written during the reign of Murad III (1574-1595). *Qudvat al-âmâl*, whose author remains unidentified, belongs to the reign of Murad IV (1623-1640). Although the work consists of 138 pages, its final portions are missing. The extant sections of the work do not mention the poet's name or pseudonym. The work, written in the masnawi form, is composed of translations of hadith and proverbs. It differs from independent proverb books and poetic translations of hadith as it compiles hadiths and proverbs on specific topics under separate headings. From this perspective, *Qudvat al-âmâl* can be regarded not only as a book of proverbs but also as a poetic translation of hadith. The first part of the work is arranged in twenty sections and is devoted to rulers

and sultans. The work addresses topics related to politics, worship, morality, faith and society. This work is written for a didactic purpose and artistic expressions are rarely found. The work also features suffixes and words from Old Anatolian Turkish. The work stands out as an original source, previously unaddressed in academic studies, and is significant for understanding the developmental trajectory of the poetic hadith translation tradition in Turkish-Islamic literature.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Mustafa b. İbrâhîm from Gallipoli, *Zubdat al-amthâl*, *Qudvat al-âmâl*, Poetic Hadith Translations.

GİRİŞ

İslami Türk Edebiyatının en önemli iki kaynağından birisi hadislerdir.¹ İktibas yoluyla birçok manzum eserde hadislerle yer verilmiştir. İktibasların dışında, manzum hadis tercümelerine hasredilmiş eserler de bulunmaktadır. Bu kitaplarda belirli sayılardaki hadislerin manzum tercüme yapılmıştır. Belirli sayıda manzum hadis derleme geleneğine kırk hadis türü öncülük etmiştir. Türk edebiyatında Doğu Türkçesiyle yapılan en eski manzum kırk hadis tercümesi Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) Molla Câmî'den (ö. 898/1492) yaptığı tercümedir.² Batı Türkçesi ile telif edilen ilk manzum kırk hadis tercümesi ise Hazîni'nin 930/1524 tamamladığı *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*'dir.³ Bu eser, 3800 beytiyle Türk edebiyatındaki bilinen en hacimli manzum kırk hadis tercümesidir.⁴ Manzum hadis tercümesi alanında yapılan telifler kırk hadisle sınırlı kalmamıştır. Edebiyat tarihimizde yüz, yüz bir, bin hadis gibi manzum hadis tercümelerini ihtiva eden eserler de vücuda getirilmiştir. Hatipoğlu, Kadrî, Latîfî, Halvetî Muhyî, Muhammed Visâlî ve

¹ Zülfikar Güngör, "Türk-İslâm Edebiyatı'nın Kaynağı Olarak Hadisler", *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (Çorum, 20-22 Nisan 2007)* (Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 201.

² Necip Asım Yazıksız, "Hadîs-i Erbaîn Tercümeleri, Câmî'nin Tercümesi", *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, (1331), 143, 149; Ahmet Sevgi, "Molla Câmî'nin 'Erbaîn'i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6 (01 Aralık 1999), 4. Abdülkadir Karahan'ın kırk hadis olarak tanıttığı Kemâl Ümmî'nin (ö. 815/1412) *Kırk Armağan*'ı bir hadisin şerhinden ibarettir. Bk. Mustafa Yüceer, *Hadis İlmi Açısından Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatında Yer Alan Rivâyetler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 80. TDV İslâm Ansiklopedisi "Kırk Hadis" maddesinde Câmî'nin eserinin telif tarihi olan 886 (1481) sehven tercüme tarihi olarak vermiştir. Bk. Abdülkadir Karahan, "Kırk Hadis (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/470.

³ İdris Söylemez, *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 170; Yüceer, *Hadis İlmi Açısından Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatında Yer Alan Rivâyetler*, 80; İsmail Avcı, *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 11, 19.

⁴ Avcı, *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, 28.

İsmail Belîğ manzum yüz hadis türünde eserler vermişlerdir.⁵ Manzum bin hadis tercümesi alanında bilinen tek eser ise İsmail Sadık Kemal'in *Bin Ehâdis Şerhi*'dir.⁶ Mehmed Doğan Sileli, Enver Tuncalp, Süleyman S. Tırpan ve Necip Fazıl Kısakürek de 20. yüzyılda manzum hadis tercümesi telif etmiş olan yazarlardandır.⁷ Bu eserlerden Enver Tuncalp'ın *Manzum Hadisler*'i çocuklar için hazırlanmış olması hasebiyle özgünlük arz etmektedir.⁸ Alim Yıldız ve Yılmaz Öksüz tarafından telif edilen kırk hadis tercümeleri ise günümüze ait olan çalışmalara örnek olarak verilebilir.⁹

Türk edebiyatında belirli sayıdaki hadislerin manzum tercümesinin müstakil olarak toplandığı eserlerin dışında birçok hadisin manzum tercümesine yer veren eserler de yazılmıştır. Manzum hadis tercümelerinin ilk izlerine *Kutadgu Bilig*'de rastlarız.¹⁰ *Atabetü'l-Hakâyık*'ta, *Dîvân-ı Hikmet*'te ve *Mesnevî*'nin manzum tercümelerinde pek çok manzum hadis tercümesi yer almaktadır.¹¹ Dinî-tasavvufi muhtevalı eserler yazan müellifler tabii olarak İslam'ın önemli bir kaynağı olan hadisleri eserlerinde kullanmışlardır. Bazı eserlerde bu hadislerin sayısı dikkat çekecek düzeydedir. 16. yüzyıl mesnevîlerinden *Şîr'a-i Manzûme* ve *Gülşen-i Tevhid* manzum hadis tercümeleri bakımından oldukça zengin

⁵ Yüceer, *Hadis İlmi Açısından Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatında Yer Alan Rivâyetler*, 265-288.

⁶ Yüceer, *Hadis İlmi Açısından Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatında Yer Alan Rivâyetler*, 296.

⁷ Söylemez, *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*, 276-286; M. Abdullah Arslan - Adem Dölek, *Necip Fazıl'ın 101 Hadis Manzum Meal Tefsir İsimli Eserindeki Hadislerin Tahkiki, Tahriri ve Edebi Yönden Değerlendirilmesi* (Kitap Dünyası Yayınları, 2015).

⁸ Melek Demirdöğen, "Enver Tuncalp'ın Çocuklar İçin Yazılmış 'Manzum Hadisler'i Üzerine Bir İnceleme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (30 Haziran 2018), 305-340.

⁹ Söylemez, *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*, 281-286. Türk edebiyatında hadis tercümeleri konusunda yapılan çalışmalar için ayrıca bk. Abdulkadir Karahan, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991); Hasan Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 3-15; Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993); Mahmut Kaya, *Manzum 101 Hadis* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017); Fatih Işıl, *Edebiyatımızda Hadis-i Şerifler ve Âsâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹⁰ M. Cemal Sofuoğlu, "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri", *Yeni Türkiye* 22/91 (2016), 136-144; Mehmet Kara, "Kutadgu Bilig'de Kur'an ve Hadisin Tesiri", *Türk Dünyası Araştırmaları* 72 (1991), 67-85.

¹¹ Bk. Mehmet Sait Çalka, "Âyet ve Hadis Şerhi Bağlamında Atebetü'l-Hakâyık'ı Okumak", *Yeni Türkiye* 25/106 (2019), 303-309; Ahmet Yıldırım, "Dîvân-ı Hikmet'te Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmi Dergi* 52/4 (01 Aralık 2016), 45-68; Ali Yardım, *Mesnevi Hadisleri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2008); Amil Çelebioğlu, *Mesnevi-i Şerif Manzum Nahifi Tercümesi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967).

eserlerdendir.¹² Dinî-tasavvufi muhtevalı bu eserlerin yanında bazı atasözleri kitaplarında hadislerin manzum tercümeleri de bulunmaktadır. *Risâle-i Durûb-ı Emsâl* ve bu makaleye konu olan *Kudvetü'l-âmâl* bu niteliğe sahip eserlerdir.¹³ *Kudvetü'l-âmâl* geniş hacmiyle ve konu tabanlı tasnifiyle dikkat çekmektedir. Belirli konulardaki hadis ve atasözlerini ayrı başlıklar halinde derleyen bu eser, atasözleri kitabı olmasının yanında manzum hadis tercümesi olarak da değerlendirilebilir.¹⁴

1. KAYNAK ESER (ZÜBDETÜ'L-EMSÂL) VE MÜELLİFİ

Makalemize konu olan *Kudvetü'l-âmâl*, Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in (ö. 1024/1615) *Zübdetü'l-emsâl li-vukûihâ umdetü'l-akvâl* isimli Arapça mensur eserinden nazmen tercüme edilmiştir. *Zübdetü'l-emsâl*'in mukaddimesinde müellif, eserini ulu hakana hediye ettiğini belirtir.¹⁵ Arap, Acem, Efrenc, Deylem diyarlarının fatihi olduğu ifade edilen zamanın sultanı III. Murad'dır (1574-1595). Müellifin "Sultan Murâd Han bin Sultan Selim Han bin Sultan Süleyman Han"¹⁶ ifadeleri *Zübdetü'l-emsâl*'in III. Murad devrinde telif edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁷ Müellif eserinin mukaddimesinde memleketi Gelibolu'yu gaziler ve mücahitler şehri, evliya ve arifler makamı olarak tavsif etmiştir. *Zübdetü'l-emsâl* üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Turgay Gökgöz *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan bilgilere dayanarak müellifin şehit olarak Bayramiç kazasına bağlı Kutluoba köyüne

¹² Abdülmecit İslamoğlu, *Davud-ı Halveti ve Gülşen-i Tevhidi* (Bolu: Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013); Necati İşler, *Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam Tercümesi (Şir'a-i Manzume) (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021); Ferhat Gökçe, "Buhara'dan Anadolu'ya İmâmzâde ve Şir'atü'l-İslâm", *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu*, (2021), 199-202.

¹³ *Kudvetü'l-âmâl*, ayet, hadis ve vecizelere de yer veren *Risâle-i Durûb-ı Emsâl* ile kısmen benzerlik arz etmektedir. bk. Adem Ceyhan - Sercan Koşık, "Cemâli'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'i", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 16/16 (01 Temmuz 2016), 33-76.

¹⁴ Müslüman Türklerin tarih boyunca kullandıkları atasözlerinde Hz. Peygamber'in hadislerinin doğal olarak izlerini görebiliriz. Bu etkilenme kelime ve kavramların kullanımı şeklinde olabildiği gibi anlam olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Geniş bilgi için bk. Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1994).

¹⁵ Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi, 02135-001), 3a, 3b.

¹⁶ Turgay Gökgöz, *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 33.

¹⁷ Eserin Sultan Süleyman Han'a (ö. 974/1566) hediye olarak telif edildiği ile ilgili Turgay Gökgöz'ün verdiği bilgi hatalıdır. Mustafa b. İbrâhîm'in övdüğü padişah, Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu III. Murad'dır. Bk. Gökgöz, *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri*, 12, 33.

defnedildiğini yazmıştır.¹⁸ Bazı kaynaklarda¹⁹ vefat tarihi 1207/1792 ya da 1176/1762 olarak verilen ve *Tuhfetü'l-ihvan* (telif 1144/1731)²⁰ isimli eserin de sahibi olarak gösterilen bu zat *Zübdetü'l-emsâl*'in müellifi olan Mustafa b. İbrâhîm'den farklı bir isimdir. *Hediyyetü'l-ârifîn*, *Geschichte Der Arabischen Litteratur* ve *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*'de yer alan bilgilere göre *Zübdetü'l-emsâl*'in müellifi olan Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm 1024/1615 yılında vefat etmiştir.²¹

Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl*'i yirmi bab olarak tertip etmiştir. Eserin mukaddimesinde ilk babın sultanlara ayrılmasının nedenine de değinilmektedir. Müellife göre İslam dininin esaslarının ve Hz. Muhammed'in şeriatının bekası ancak sultanın bekasıyla mümkün olacaktır.²² Eserin her babında önce hadislere yer verilmiştir. Müellif zikredilen bu hadislerin sahih olduğunu belirtmektedir.²³ Eserin her bölümünde “el-ehâdisü’ş-şerîfe” başlığıyla hadisler zikredildikten sonra “el-emsâlü'l-lâtime” başlığıyla atasözlerine geçiş yapılmaktadır.²⁴

Mustafa b. İbrâhîm, faydalandığı kitapların ismini mukaddimede zikretmiştir. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-emsâl*'i, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Müstaksâ fî emsâli'l-Arab*'ı, Yunus el-Mâlikî'nin (ö. 770/1369)²⁵ *el-Kenzü'l-medfûn ve'l-fülkü'l-meşhûn*'u, Hatibzâde Muhyiddin Mehmed'in (ö. 940/1534)²⁶ *Ravzu'l-*

¹⁸ Bk. Gökgöz, *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri*, 9; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 2/32.

¹⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/32; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn* (İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1951), 2/451; Hayreddin b. Muhammed ez-Zirikli, *el-A'lâm*, ts., 7/228. *Hediyyetü'l-ârifîn*'de *Zübdetü'l-emsâl* ve *Tuhfetü'l-ihvân*'ın aynı müellife ait olarak gösterilmesi doğru değildir.

²⁰ Mustafa b. İbrâhîm el-Geliboluvî en-Nakşibendî, *Tuhfetü'l-ihvân ale'l-avâmil* (İstanbul: el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1283), 159.

²¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/251; Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Literatur Supplementbande* (Leiden: Brill, 1938), 2/631; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabî, ts.), 12/237. *Hediyyetü'l-ârifîn*'de *Zübdetü'l-emsâl* ve *Tuhfetü'l-ihvân*'ın aynı müellife ait olarak gösterilmesi doğru değildir. Ayrıca bk. Mehmed Şeker, “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eserlerinin Yeni Bir Tasnifi ve ‘Mevâ'idü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis’ Adlı Eseri” 4/38 (15 Kasım 1979), 85.

²² Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl* (Atıf Efendi, 02135-001), 3a.

²³ Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl* (Atıf Efendi, 02135-001), 3a.

²⁴ Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl* (Atıf Efendi, 02135-001), 6b, 7a.

²⁵ *Mevsûatu'l-Fikhi'l-İslâmî* (Kâhire: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1442), 24/283.

²⁶ Ali Turgut, “Muhyiddin Mehmed, Hatibzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/84.

*ahyârî'l-müntehab min rebî'i'l-ebârî*²⁷ adı geçen eserlerdir.²⁸ Bu eserlerden Meydânî'nin *Mecma'u'l-emsâl*'i barındırdığı 6000'den fazla atasözüyle bu alandaki en kapsamlı kitaptır.²⁹ Zemahşerî'nin *el-Müstaksâs*'ı ise 3461 Arap meseline dair bir eserdir.³⁰ Hatibzâde'nin *Ravzu'l-ahyâr*'ı ise Zemahşerî'nin *Rebî'i'l-ebârî*'ndan kısaltma ve ilavelerle telif edilmiş bir eserdir.³¹ Halifelere, büyük sahâbîlere ve fakihlere ait hikmetli sözler ve ibret alınacak hikâyeler içeren *Rebî'i'l-ebâr* muhâdarât ve siyasetnâme türünde bir kitaptır.³² *Zübdetü'l-emsâl*'deki hadislerin birçoğu Hz. Peygamber'in "kısa lafızlı, ancak geniş ve öz manalı" sözlerini derleyen *Şihâbü'l-ahbâr*'da yer almaktadır.³³

2. KUDVETÜ'L-ÂMÂL VE MÜELLİFİ

Katalogta *Nazm-ı Zübdetü'l-emsâl* adıyla kaydedilen bu eser, Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm'in *Zübdetü'l-emsâl* adındaki Arapça mensur eserinden tercüme edilmiştir.³⁴ Şair, *Zübdetü'l-emsâl* ile uyumlu olması için eserinin adını *Kudvetü'l-âmâl* koymuştur.³⁵ Şair kaynak eserin tertibine uygun olarak *Kudvetü'l-âmâl*'i yirmi bab halinde tanzim etmiştir.³⁶ Türkçeye manzum olarak yapılan bu tercüme eserin son bölümünde eksik varaklar bulunmaktadır. Eserin mevcut bölümlerinde şairin adı ya da mahlası zikredilmemiştir. Şairin medrese tahsili görmüş bir zat olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Taradığımız elektronik ve basılı biyografik ve bibliyografik kaynaklarda *Kudvetü'l-âmâl* adında bir esere

²⁷ Zemahşerî'nin *Rebî'u'l-Ebrâr* adlı eserinin telhisi olan bu eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. bk. Günay Kut, "Âşık Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/550.

²⁸ Mustafa b. İbrâhîm, *Zübdetü'l-emsâl* (Atıf Efendi, 02135-001), 2b.

²⁹ Zülfikar Tüccar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/501.

³⁰ Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/237.

³¹ Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (Tees), "Hatib-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi" (Erişim 20 Mayıs 2024).

³² Öztürk - Mertoğlu, "Zemahşerî", 44/238; Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (Tees), "Hatib-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi".

³³ Kudâî'nin *Şihâbü'l-ahbâr* ve *Müsnedü's-şihâb* eserleri için bk. Ali Yardım, "Kudâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002); Mustafa Fayda, "Prof. Dr. Ali Yardım (1939 - 2 Ocak 2006)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (23 Ocak 2014), 180-182; Mehmet Efendioğlu, "Şihâbü'l-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, thk. Hamdi Abdülmecid Es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407).

³⁴ Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 5742); Gökgöz, *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri*.

³⁵ *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 3a.

³⁶ *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 2b.

de rastlanmamıştır. Eserin arka iç kapağına yapıştırılan “Kütüphane-i Hümayun” başlıklı ve Arap harfli eser tanıtım fişinde “*Kudvetü’l-ââmâl Nazm-ı Zübdetü’l-emsâl*” yazmaktadır. Eserin fihristinin bulunduğu sayfada “Bu kitabın adı *Kudvetü’l-ââmâl Terceme-i Ehâdîs-i Şerîf*’dür.” ifadesi yer almaktadır. Kaynak eserin adı mukaddimede *Zübde-i Emsâl*, *Zübdetü’l-emsâl* ve *Zübde* olarak geçmektedir. Müellif, kendi eserinin adını ise ilk geçtiği yerde *Kudvetü’l-ââmâl* olarak zikrederken diğer beyitlerde *Kudve-i Ââmâl* şeklinde de yazmıştır.

Zübdetü’l-Emsâl vezninde yarar
Tercemeye ad kıldum yâdigâr

Zübde-i Emsâl’e virdüm dâdını
Ḳudvetü’l- Ââmâl koydum adını

Ḳudve-i Ââmâl’ime mâlik olan
Bulsun âmâlini her pîr ü civân

Kim okursa *Ḳudve-i Ââmâl*’imi
Bir du‘â ile alursa bâlimi

Yâ İlâhî *Ḳudve-i Ââmâl*’imi
Sen mübârek eyle hoş it hâlimi (3a)

3. ESERİN TELİF DÖNEMİ VE TELİF SEBEBİ

Mukaddimede yer alan bazı bilgilerden ve kaynak eserin telif döneminden hareketle *Kudvetü’l-ââmâl*’in telif zamanına ulaşılabilmektedir. Şair eserini “Sultan Murad” (IV. Murad) döneminde yazdığını mukaddimede şöyle belirtmiştir.

Zıll-ı Hâḳ *Sultân Murâd* devrinde hoş
Ḳalma sen aşrında anuñ dil-hırâş (2b)

Cedd-i a’lāsı olan *Sultân Murâd*
Hâḳ Te‘âlâ rahmetin ide ziyâd (3a)

Zübde’nüñ te’lîf ol demde imiş
Terceme taşnîf bu demde imiş (3a)

Tercemem encâm bulup dil oldı şâd
Şeh Murâd devrinde ben de_aldım murâd (3a)

Kaynak eserin (*Zübdetü'l-emsâl*) telifinin “Sultan Murad”ın “cedd-i âlâsı” olan “Sultan Murad” döneminde gerçekleştiği bilgisi yukarıdaki beyitlerde verilmektedir.³⁷ Kaynak eser III. Murad (1574-1595) devrinde telif edildiğine göre, *Kudvetü'l-âmâl* de IV. Murad (1623-1640) devrinde telif edilmiştir.

Eserde sebep-i telif olarak ayrı bir başlık yoktur. Fakat şair *Kudvetü'l-âmâl*'i okuyanların ibret alması için yazdığını mukaddimede yer alan beyitlerde dile getirmektedir. Şair hayırla yad edilmeyi de arzu etmektedir:

Çünkü isterseñ cihānda sen de eșer
Tā ki zātuñ hayr-ıla yād ideler (1b)

Ehli bilür ne kadar çekdüm emek
Ehline ma'lûm ne hâcet söylemek (3a)

Gūşa çün mengüş olursa bir güher
Umaram ecri anuñ cāna deger (3a)

Şair kendisine seslenerek eserine giriş yapmaktadır. Ömrünün hayli ilerlemiş bir safhasında bir eser bırakamayacağı kaygısı ile eserini kaleme almıştır. Ahiret yurduna amelsiz ve esersiz gitmekten mustarip olan şair, çok beğendiği *Zübdetü'l-emsâl*'i tercüme etmeye karar vermiştir. Şair, bir sevgili gibi gönlünde yer bulan bu kitabı “eşsiz” bir derleme olarak nitelemektedir. *Zübdetü'l-emsâl*'de bir araya getirilen hadisler, şairin beyitlerinde bir denize benzetilmektedir. Bu ışıltılı anlam denizi devamlı dalgalanmaktadır.

Zübde-i Emsâl dirler bir kitāb
Bu hāķīrūñ vardı hoş müsteṭāb

Naşb-ı ‘aynım nāzır olurdum aña
Ol baña idüp be-ğāyet dil-rübā

Gerçi var ender-cihān çok mecma‘a
Līk bunuñ mānendi yoķ bir mecma‘a

³⁷ *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 3a.

Bâ-ḥuşûş gūyâ eḥādīs baḥrdur
Ma'nî-i âb-dâr ṭurmaz mevc urur (1b)

Zübdetü'l-emsâl'i tercüme etme işini kendine layık görmeyerek tevazu sergileyen şair bu işin üstesinden gayret ve Hakk'a tevekkül ile gelebildiğini şöyle ifade eder:

Bezl ü sa'y it şarf-ı maḥdūr eylegil
Ḳudretüñce terceme_idüp söylegil

Ḥâşılı itdüm hemân tük-lân ben
Çün tevekkül eyleyen kârı ḥasen

Bu ḥuşûşa dâmen itdüm der-meyân
Daḥı küstaḥlîğ-ıla feth-i kelâm (2a)

Büyük bir emekle birlikte şair kendi kudretinin ve eserindeki eksikliklerin de farkındadır. Bu yüzden okuyucudan yanlışlarının düzeltilmesini talep etmektedir. Şair özrünü beyan ederken eserin muhtevasına uygun olarak darb-ı meseller de eklemeyi ihmal etmemiştir:

Naḳl u nazmunda rekâket var-ısa
Eyle ıslâḥ ger ḥuşûñ yâr-ısa

Biz bu deñlü ḳâdir olduḳ söyledük
Daḥı envâ'ı 'özürler eyledük

Genc mârsuz gül ḥârsuz olmaz
Bî-giyâḥ 'âlemde bâğ ger bulmaz

Bî-'ayb yâr isteyen yârsuz ḳalur
Bî-ḳuşûr dilber cihânda kim bulur

Kâmil olan nâḳış kâmil bulur
Nâḳış olan kâмили nâḳış bulur (3b)

Özrünü beyan edip hoşgörü bekleyen şair, her şeye rağmen eserini takdir sadedinde şu beyitleri de okuyucuya takdim etmiştir:

Çoğsa h̄arım gülüm var yâdigâr
Eyle gül ki bülbülü anuñ hezâr

Bir nazmıñ ma'nası dünyâ deger
‘Âşık-âsâ her gören gerden eger (3b)

4. ESERİN NÜSHA TAVSİFİ

Tek nüshasına ulaşılan *Kudvetü'l-âmâl*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 5742 numarada kayıtlıdır. Nüsha hakkındaki burada vereceğimiz bilgilerin bir kısmı, kütüphanenin dijital kataloğundan iki farklı tarihte alınmıştır.³⁸ 15 Eylül 2021 tarihli erişimimizde “*Kudretü'l-'amal nazm-ı zübdetü'l-emsal*” olarak geçen eser ismi, 12 Şubat 2024'te yaptığımız erişimde “*Nazm-u zübdet-ül emsal*” olarak görülmüştür. Son kısımları eksik olan eser 138 varaktır. Eserin müellifi ve müstensihisi tespit edilememiştir. Eser Türkçe olup iki sütun halinde 15 satır ile yazılmıştır. Nüsha 200x145 mm ölçülerindedir. 15 Eylül 2021 tarihli erişimimizde eserin boyutunun 199x150 ve 165x101 mm olarak kaydedildiği görülmüştür. Eserde nesih hat kullanılmıştır. Söz başları kırmızı ile yazılmıştır. Bazı kelimelerin üzeri kırmızı ile çizilmiştir. Nüshanın baş kısımlarında dikkat çeken düzen ve itina, ilerleyen sayfalarda yerini özensizliğe bırakmıştır. Kâğıdı aharlı ve su yolu filigranlıdır. Eserde serlevha bulunmamaktadır. Nüsha, mıktelepli, şemseli, açık kahverengi meşin ciltlidir. Mıktelebi kısmen kopmuştur. Cildinde hasar vardır. Nüshanın 1a sayfasında Ahmed Halife İbn Yusuf adlı bir kişiye ait vakıf kaydı bulunmaktadır.

İlk Beyit: Nâgehân bir rûz te'emmül eyledüm
Kendümi idüp muhâtab söyledim (1b)

Son Beyit: İden mu'âhez bil olur zerre mişkâl³⁹ (138b)

5. ESERİN NAZİM ŞEKLİ, VEZNİ VE KAFİYE DÜZENİ

Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde aruzun *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Büyük oranda vezne riayet eden şair, kimi yerlerde vezin endişesini kısmen bir kenara bırakarak sadece kafiye ile yetinmektedir. Eksikliklerinin farkında olan şair, vezin konusunda

³⁸ *Nazm-ı Zübdetü'l-emsâl (Nazm-u zübdet-ül emsal)*, “İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı” (29 Mayıs 2024).

³⁹ Eserin sonu eksiktir. Beytin ikinci mısrası eksik olan varakta kalmıştır.

kendisini çok zorlamadan tercümesini yapmıştır. Eserde vezin kusuru olarak kabul edilen imale ve zihaf örneklerine sıklıkla rastlanabilmektedir. Herhangi bir ahenk gerekçesi olmaksızın sadece vezin gereği Türkçe kapalı kelimelerde yapılan imaleler⁴⁰ eserde sıkça yer alan aruz kusurlarındandır.⁴¹ Aşağıdaki beyitler bu kusurlara örnektir.

Ḳāḍılar bil üç nev'dür iy civân (imale)

İki nev' nârda şâliş fi'l-cinân (5a)

Dünye kâlâdur zibâsı nedür (imale)

Şâliha vü pâkîze zen durur (111a)

İtmedi inzâl dâ' bil ol Hudâ (72b)

Allâh ol dâ' için indürdi devâ (zihaf)

Eserde vezin gereği harekeli okunan harfler bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde “özü”, “kibr” ve “ayb” kelimelerinin ortalarındaki sakın harfler (ذ, ب, ی) harekeli okunmuştur.⁴²

Biz bu deñlü ḳâdir olduk söyledük

Dağı envâ'ı 'özürler eyledük 'özü > 'özür

Girmeye uçmağa ḳalbinde olan

Ez-kibir mişkâl zerre iy civân (116b) kibr > kibir

Her 'ayb Ḥaḳ'dan gelen ḳardaşuña 'ayb > 'ayb

Başuna ḳaḳma kim geliser başuña (56a)

Eser, mesnevi kafiye düzeni ile yazılmıştır. Müellif Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden teşekkül eden farklı kafiye çeşitlerini eserinde uygulamıştır. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi kafiyesiz beyitlerle nadiren karşılaşmaktadır:

⁴⁰ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi* (Ankara: Dil Kurumu Yayınları, 2019), 526, 527.

⁴¹ Bu makalenin diğer bölümlerinde yer alan beyitlerdeki vezin kusurları tek tek belirtilmemiştir.

⁴² Tahrik için bk. Recaizade Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyât* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1299), 73.

Çün Hudā fahş ü tefahhüş sevmeye
‘Âkil ü kâmil olanlar kılmaya (122b)

6. ESERİN DİLİ, ÜSLUBU VE TERCÜME HUSUSİYETLERİ

Didaktik bir amaçla yazılan eserde sanatlı ifadeler nadiren yer verilmiştir. Eser sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Müellif yer yer muhatabına sohbet havası içerisinde seslenmektedir. 17. yüzyılda telif edilen eserde *-uban, -gil, -iser, durur, yarak, uçmağ, ivmek, oñat, gökçek, bular* gibi Eski Anadolu Türkçesine ait ek ve kelimelere de yer yer rastlanmaktadır.

Girmeye *uçmağ*a kalbinde olan
Ez-kibir mişkāl zerre iy civān (116b)

Niyyeti mü'min hayırlı ez-‘amel
Niyyetiñi *gökçek* it itme değal (15a)

Bezl ü sa'y it şarf-ı maḳdūr eylegil
Ḳudretünce terceme_idüp söylegil (2a)

Bu varakda daḥı meştūr olanı
Şerḥ idiser levḥ-i dilde yazanı (45b)

Şair özellikle eserin mukaddimesinde olmak üzere deyimlerin ifade güçlerinden de faydalanmıştır:

Bıkr-i fikrim baña didi ol dem er
Bu hümümüñ saña *virmez bir semer* (1b)

Bu ḥuşūşa *dāmen itdüm der-meyān*
Daḥı küstaḥlığ-ıla feth-i kelām (2a)

Gūşa çün mengūş olursa bir güher
Umaram ecri anuñ *cāna deger* (3a)

Bir nazmın ma'nası dünyâ değer
 'Āşık-āsâ her gören *gerden eger* (3b)

Her 'ayılıb Hâk'dan gelen kardaşuña
Başuna kaçma kim geliser başuña (56a)

Hoş taşaddukdur kelâmı tayyibüñ
 Buğday etmek yoksa *vir buğday dilüñ*⁴³ (81a)

Hadislerin önce orijinal metninin verilip tercümesinin bilahare yapıldığı bu didaktik mesnevide, nazmın okuma ve ezberlemedeki kolaylığına şu beyitle işaret edilmiştir:

Bed' olan bunda eḥādīsdür dilâ
 Nazm idelüm ola ki âsân ola (3b)

Şair *Kudvetü'l-â mâl*'de her bir hadisi asıl metne sadık kalarak tek beyitle tercüme etmiştir. Tercümenin ilk mısra da tamamlandığı beyitlerde ikinci mısralar mütercimin kendi telifidir. Şair, kaynak eserde bulunan Arapça kelimeleri doğrudan manzum eserine aldığı gibi, bazen kelimelerin Arapça, Türkçe ya da Farsça müteradiflerine yer vermektedir. Aşağıda gelen beyitlerde “şabr”, “sü-i hulk”, “firâset” kelimeleri doğrudan hadis metinlerinden alınmıştır. “شُوم” ve “مُئْن” kelimeleri ise “Meymün” ve “meş’üm” olarak beyitlerde yer almıştır. “رَهْبَانِيَّة”/ “keşîşlik” örneğinde olduğu gibi bazı kelimelerin de Farsça karşılıkları verilmiştir. “الصَّدْمَةُ الْأُولَى” ifadesi ise “öñ tokunuş” şeklinde tamamen Türkçe olarak çevrilmiştir. Aşağıda gelen ilk iki beyitte tercüme iki mısra da tamamlanmıştır. Üçüncü ve dördüncü beyitlerde ise hadisin tercümesi ilk mısra da tamamlanmış olup italik olan ikinci mısralar mütercimin tasarrufudur.

“أَتَقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ”⁴⁴

⁴³ 15 ve 16. yüzyıllara ait iki ayrı metinde şöyle benzer kullanımlar mevcuttur: “Didürme yatlu sözle kimseye vâ/ Çü nânun yok dilün kıl bâri buğday”; “Çünki buğday etmegin vermez elün/ Rencür itme bari vir buğda dilün” Bk. Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (Lehcediz), “Buğday” (Erişim 21 Mayıs 2024).

⁴⁴ Kudâi, *Müsnedü's-sihâb*, 1/387.

Korķuñuz mü'min **firāset**ler ider
Zire mü'min nūr-ı Hakk ile bakar (26a)

“حُسْنُ الْمَلَكَةِ يَمُنُّ وَ سُوءُ الْخَلْقِ شُومٌ”⁴⁵

Hüsn-i hulk her kişiye **meymūndur**
Sū-i hulk lik şūm u **meş'ūm** durur (36b)

“لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ”⁴⁶

Yok **keşşlik** dīn-i İslāmda yine
Kudretüñ varisa oğlum evlene (94a) (Bu dize mütercime aittir.)

“الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى”⁴⁷

Öñ **tokunuş**da durur **şabruñ** yiri
Ebleh olup koma yirinden giri (99a) (Bu dize mütercime aittir.)

7. ESERİN MUHTEVASI

Kudvetü'l-âmâl, hadislerin ve darb-ı mesellerin tercümelerinden oluşmaktadır. Şair, tercümesinde hadislerin özel bir yer tuttuğunu şöyle belirtmektedir:

Bâ-ħuşuş bu terceme nakl-i ħadīs
‘Âmil olmayan bularuñla ħabīs (3b)

Tercüme bir eser olan *Kudvetü'l-âmâl*'in hemen başında şair kendisine seslenmekte ve bir eser yazma konusundaki şiddetli arzusunu dile getirmektedir. Bu beyitlerin ardından hamdele ve salve beyitleri gelmektedir. Hayatının hayli ilerlemiş bir döneminde haddi olmayarak bu işe girdiğini söyleyen şair, hatalarının ıslah edilmesini dilemektedir.

⁴⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mecâlis* (b.y.: y.y., ts.), 130. *Kudvetü'l-âmâl*'de “حُسْنُ الْخَلْقِ” şeklinde yer almaktadır. Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar; 5742), 36b.

⁴⁶ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve Muhibbuddin el-Hatîb (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1380), 9/111.

⁴⁷ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/172.

Şaire göre, acemi bir seviye ile yazmak, hiçbir eser bırakmamaktan evlâdır. Bu yüzden şair Allah'tan af, okuyuculardan da hoşgörü ve dua beklemektedir. Ayrıca burada kaynak eserden (*Zübde-i Emşâl*) övgüyle bahsedilirken bütün müelliflere ve kaynak eserin müellifine de Allah'tan rahmet dilenmektedir. IV. Murad (1623-1640) devrinde ilgiye mazhar olan şair, sultanın adaletine vurgu yaparak onu övgüyle anmaktadır. Münacat beyitlerinin de bulunduğu mukaddimenin ardından asıl konuya giriş yapılmaktadır.

Kudvetü'l-âmâl, kaynak eser gibi yirmi bab olarak tertip edilmiştir. Eserin ilk babı yöneticiler ve sultanlara ayrılmıştır. Makalemizin bu bölümünde bablara göre eserin muhtevası açıklanacak ve ilgili bablardan örnek beyitler verilecektir. Üzerinde araştırma yaptığımız nüshada kaynak metinle nazm iç içedir. Eserde bab başlıkları beyit şeklinde tanzim edilmiştir. Şair bu bab başlıklarında muhtevayı da beyitle söylemektedir. Bab numarasında bazen Arapça bazen de Türkçe sayı tercih edilmiştir. Bab başlıklarının ardından gelen beyitlerde ise şair hadislerin zikredileceğini bildirmektedir:

Bâb-ı ‘âşir şîḥḥat ü emn ü emân
Hem ḥayât-ıla maraḥ ider beyân

İş bu râḥda yazılan durur ḥadîs
Mücibiyle ‘âmil olmayan ḥabîs (72a)

On ikinci bâb kesb ider beyân
Hem ticâret hem zirâ‘at iy civân

Hep ḥadîsdür burada meşrûḥ olan
‘Âmil olmazlar durur maṭrûḥ olan (86a)

Şair, bazı bablarda konuyla ilgili hadisleri zikrettikten sonra atasözleri bölümüne başlık kabîlinden bir beyitle geçiş yapmaktadır. Farklı bablara ait geçiş için kullanılan beyit örnekleri şunlardır:

Şimdi *emşâl-i laṭîf* taḥrîr olan
Gence irer böyle eltâf bulan (106b)

Yazılan *emşâl* durur iy dil-nüvâz

Levh-i dilde her birini tırma yaz (117b)

Şimdi *emsâl-i laîf*dür yazduğum

Sikke-i mermerde güyâ kazduğum (123a)

7.1. Birinci Bab (3a-11b)

Bu bölümde dini himaye eden, cesaret sahibi adil ve salih yöneticiler övülmektedir. Allah korkusu ve hüsn-i siyasetin yöneticiler için vazgeçilmez nitelikler oluşu hadis ve atasözleriyle açıklanır. Ayrıca yönetici-âlim ilişkileri, halkın sultana itaat ve isyanı, halkın yöneticilerle ilişkileri, yöneticilerdeki siyaset zaafı, vezirler, valiler, kadılar bu bölümün konuları arasında yer almaktadır. Bir siyasetname sayılabilecek bu bölümde tercüme edilen hadislerden bazıları şunlardır:

“السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ”⁴⁸

Oldı sultân yiryüzünde zıll-ı Hakk
Her mazlûm gelse aña müsteḥakk (4a)

“إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسُ إِمَامٍ عَادِلٍ”⁴⁹

Sevgülü nâs Hakk'a rûz-i rüsteḥîz
Olısar sultân-ı 'âdil iy 'âzîz (4a)

“الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ: قَاضِيَانِ فِي النَّارِ وَقَاضِي فِي الْجَنَّةِ”⁵⁰

Qâdılar bil üç nev'dür iy civân
İki nev' nârda şâlis fi'l-cinân (5a)

7.2. İkinci Bab (11b-18a)

Bu bölümde Müslümanlar arasındaki kardeşlik, komşuluk ilişkileri, namazın ve zekâtın önemi, taharet, haramı terk etmek, tövbe, niyet, istiğfar, şükür, takva, taat, isyan, ma'siyet, havf ve reca, sıhhat-i iman, şöhreti ve günahları terk hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

⁴⁸ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/201.

⁴⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/255. *Kudvetü'l-âmâl*'de “وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسُ” ifadesi yoktur. Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 4a.

⁵⁰ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/249.

“الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ”⁵¹

Müslim oldur kim müسلمāna ziyān
İtmeye eli-le vü dili-le her zamān (11b)

“الصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ”⁵²

Kıl namāzı mü'minüñ mi'rācıdur
Başı üzre hem nūrdan tācıdur (12b)

“يَتَّبِعُ الْمُؤْمِنُ خَيْرًا مِنْ عَمَلِهِ”⁵³

Niyyeti mü'min hayırlı ez-'amel
Niyyetiñi gökçek it itme değal (15a)

7.3. Üçüncü Bab (18a-25a)

Bu bölümde ilim talebinin önemi, ilmin zühdden ve şehâdetten daha üstün oluşu, âlim ve müteallim olmanın kıymeti, âlimlere sevgi ve ittiba, ulema, fukaha ve fazilet sahiplerinin değeri, ilmin âfetleri, âlimin ölümü, Arapçanın önemi, şiir, fesahat, beyan, îcâz, fıkıh, edeb, amel, akıl, cehalet, hıfz, kitabet, hüsn-i kelâm, nüktedanlık, telif-i kitap, kitabet, hüsn-i hat, nesih, sülüs hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“أَكْرَمُوا الْعُلَمَاءَ فَإِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ”⁵⁴

‘Âlimāna eylük ikrām dāyima
Anlar oldu vāriğîn-i enbiyā (20a)

“مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ”⁵⁵

Dilese Hâk bir kesi hayr iy şafih
Fazlı ile dінде ider anı faķīh (20b)

⁵¹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/131.

⁵² Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/117.

⁵³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahihi'l-Buhârî*, 4/219.

⁵⁴ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420), 1/195.

⁵⁵ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422), “İlim”, 13 (No. 71); Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/224.

“اغْدُ عالماً أو مُتَعَلِّماً أو مُسْتَمِعاً أو مُحِبّاً، ولا تَكُن الخامسَ فَتَهْلِكَ”⁵⁶

‘Âlim ol ve_öğrenici ve_işidici

Yâ muhibb olur helâk beşincisi (21a)

“جَمَالُ الرَّجُلِ فَصَاحَةُ لِسَانِهِ”⁵⁷

Kişiye viren cemâl ü cāvidân

Ya’ni olmaklık feşâhat der-lisân (21a)

7.4. Dördüncü Bab (25a-30b)

Bu bölümde akıl, kalp, fehmi, firaset, hikmet ve mehafetullah, zan, yakîn, şekk, zanna uyma, bazı durumlarda tegâfûlün önemi, kelam ve akıl ilişkisi, tevatür, keşf-i esrâr, tecrübe, nasihat, dostluk hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“أَفْضَلُ النَّاسِ أَعْقَلُ النَّاسِ”⁵⁸

Kim durur dirseñ nāsuñ efđalı

Efđal-ı nās a‘qalıdur a‘qalı (25a)

“اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ”⁵⁹

Qorquñuz mü'min firâsetler ider

Zîre mü'min nûr-ı Hakk ile bakar (26a)

“لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ”⁶⁰

Mü'min ışırtmaz elini merreteyn

Delüğe soğmaz dilini kerreteyn (26a)

⁵⁶ Alî b. Hüsâmiddîn el-Hindî el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, thk. Bekrî Hayyanî, Safvet es-Sakâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 10/143.

⁵⁷ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/164.

⁵⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/506.

⁵⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/387.

⁶⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Zühhd”, 12 (No. 2998).

7.5. Beşinci Bab (30b-36b)

Bu bölümde Kur'an öğrenmenin, öğretmenin, okumanın ve hıfzının değeri, dua, istiâze, duanın belayı defetmesi, selamlaşmanın önemi, uğursuzluk, iyi ve kötülerle dostluğun neticeleri, hayırlı ve şerli bütün amellerin karşılığının olması, kardeşlik, kabir ziyareti, rüya, himmet hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ”⁶¹

Pes du'â oldu 'ibâdet kendüsi
Olma keslân ile anı sen besi (31a)

“أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ”⁶²

Fehm-içün söyleñ üçer üçer kelâm
Açık açık dağı virüñüz selâm (31b)

“خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ”⁶³

Öğrenen Qur'ân öğreden dağı
Sizden olandur hayırlı ol ağı (31b)

7.6. Altıncı Bab (36b-45b)

Bu bölümde güzel ahlak, hilm, kerem, tevazu, nezaket, ihsan, merhamet, muavenet, şefaât, edep, vakar, iyilik ve temizlik hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“حَسَنُ الْمَلَكََةِ يَمُنُّ وَ سُوءُ الْخَلْقِ شُومٌ”⁶⁴

Hüsn-i hulk her kişiye meymündür
Sü-i hulk lik şüm u meş'üm durur (36b)

⁶¹ Kudâî, *Müsnedü's-sihâb*, 1/51.

⁶² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 15/41. *Kudvetü'l-âmâl*'de “بَيْنَكُمْ” ifadesi yoktur. Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 31b.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1/472.

⁶⁴ Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mecâlis*, 130. *Kudvetü'l-âmâl*'de “حَسَنُ الْخَلْقِ” şeklinde yer almaktadır. Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 36b.

“إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ”⁶⁵

Hak refik oldu sever rifk ehlini
Rifk kâr it kendüñe diñle beni (37a)

“لَا يَرْحَمُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ”⁶⁶

Hak Te‘âlâ merhamet itmez aña
Merhametle nâsı ol hîç añmaya (37b)

7.7. Yedinci Bab (45b-55a)

Bu bölümde muhabbet, dostluk, kardeşlik, insanlarla iyi geçinme, dostlara yardım etme ve tahammül gösterme, insani ilişkilerde ihtilat ve mesafe koyma, birlik, uzlet, vuslat, firkat, ahde vefa, sıdk hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُعَلِّمَهُ”⁶⁷

Kardaşını sevse bir kes neylesün
Sevdüğünü aña i‘lâm eylesün (45b)

“أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا كَانَ أَوْ مَظْلُومًا”⁶⁸

Yardım eyle kardaşuña dâ'imâ
Ger ola mazlûm ve ger zâlim heme (46a)

“الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَخْلُطُ النَّاسَ وَ يَصْبِرُ عَلَى أَدَائِهِمْ”⁶⁹

Mü'min oldur kim nâsa qarışur
Şabr ider zahmetlerine alışur (46b)

⁶⁵ Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 3/38.

⁶⁶ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/66.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, 28/408.

⁶⁸ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/375.

⁶⁹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Edeb*, thk. Muhammed Rızâ el-Kahvecî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1420/1999), 136.

7.8. Sekizinci Bab (55a-63a)

Bu bölümde dili çok konuşmaktan, gıybetten, fuhuştan koruma, sükûtun önemi, medh ve zem, hiciv, ayıplama, minnet, itâb, şetm hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

”مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكَلِّمْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ“⁷⁰

Haqq’a ve uhrâya mü’mindür çü kavlı
Söylesün hayr yâhu sâkit olsun ol (55a)

”مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ“⁷¹

Her ‘ayıb Haqq’dan gelen kardaşuña
Başuna kaçma kim geliser başuña (56a)

”الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ“⁷²

Oldı meclisler emânetle hemân
İtme zâyî‘ anı gözle her zamân (56b)

7.9. Dokuzuncu Bab (63a-72a)

Bu bölümde dünyanın neşesi ve dertleri, insanın faniliği, kolaylık ve zorluklar, sıcaklık ve soğukluk, ahiret ve cennet, fırsatlar ve kayıplar, kıyamet, tembellik, ihmal, atalet, gaflet, uyku, seher hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

”كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ“⁷³

Dünyede ol sen ke-ennehû garîb
Yâhu çün yolcu hemân gider qarîb (63b)

⁷⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, “Edeb”, 31 (No. 6018).

⁷¹ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf Münâvî, *Feyzü'l-kadîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1937), 6/183. *Kudvetü'l-âmâl*'de “يَعْتِيبُ” şeklinde yer almaktadır. Bk. *Kudvetü'l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 56a.

⁷² Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/37.

⁷³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahihi'l-Buhârî*, 11/233.

74 “لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ: اللَّهُ، اللَّهُ، اللَّهُ”

Bil kıyâmet kıpmaz imiş râyegân
Hâkdur âdem kılmayınca der-cihân (63b)

75 “مَنْ اسْتَنَاقَ إِلَى الْجَنَّةِ سَارَعَ إِلَى الْخَيْرَاتِ”

Cennete arz eyleyenler iştiyâk
Ol ider hayrâta sür'atle yarak (64a)

7.10. Onuncu Bab (72a-79b)

Bu bölümde sağlık, huzur, hayat, hastalık, ilm-i tıp, tedavi, yeme içme, perhiz, yemek çeşitleri, faydalı ve zararlı şeyler, körlük, ölüm, bulaşıcı hastalıklardan korunma hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

76 “بِعَمَّتَانِ مَعْبُورٍ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ”

Derd ü ni'met oldu mağbûn çok sağ
Birisi şıhhat biri dahı ferâg (72a)

77 “مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً، إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً”

İtmedi inzâl dâ' bil ol Hudâ
Allâh ol dâ' içün indürdi devâ (72b)

78 “وَفِرَّ مِنَ الْمَجْدُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْأَسَدِ”

Kaç cüzâmdan dahı çek ortaña sed⁷⁹
Kaçduğuñ gibi şanasın ez-esed (74a)

7.11. Onbirinci Bab (79b-86a)

⁷⁴ Müslim, *es-Sahih*, “İman”, 66 (No. 148).

⁷⁵ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/226.

⁷⁶ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/196.

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1388), “Tıb”, 1 (No. 3438).

⁷⁸ Buhârî, *es-Sahih*, “Tıb”, 19 (No. 5707).

⁷⁹ Metinde “cüzâmdan ü dahı”

Bu bölümde mal, servet, zenginlik, helal, haram, güzel elbise, cömertlik, ihsan, infak, geçim, rızık temin, sadaka, israf, nimet, hediyeler hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“أَفْضَلُ الدَّنَانِيرِ: دِينَارٌ يُنْفَقُهُ الرَّجُلُ عَلَى عِيَالِهِ”⁸⁰

Efdal-ı dīnār ki infāk olunur

Şol zehebdür ki ‘iyāla şarf olur (80a)

“اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ”⁸¹

Şıkk-ı temr ile şaķınıñ nārdan

Bulmayan nīk söz disün her bārdan (81a)

“الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ”⁸²

Hoş taşaddukdur kelāmı tayyibūñ

Bugday etmek yoksa vir bugday dilūñ (81a)

7.12. Onikinci Bab (86a-93b)

Bu bölümde kazanç, ticaret, ziraat, zanaat, çalışma azmi, yorgunluk, hırs, tamah, kanaat, ümitsizlik, tûl-i emel, talep etmek, beklemek, kâr, zarar, bulmak, kaybetmek, fazla, noksan hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“التَّاجِرُ الْجَبَانُ خَرُومٌ، وَالتَّاجِرُ الْجَسُورُ مَرْزُوقٌ”⁸³

Oldı merzûk tâcir-i muķdim hemān

Oldı maħrûm ķorkaķ olan tâcirān (86b)

“التَّاجِرُ يَنْتَظِرُ الرِّزْقَ، وَالْمُحْتَكَرُ يَنْتَظِرُ اللَّعْنَةَ”⁸⁴

Her tâcir rızķa olur muntazır

Muntazırdur la‘nete her muħtekir (86b)

⁸⁰ Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 2/33.

⁸¹ İbn Hacer, *Fethû'l-bârî bi-şerhi sahihi'l-Buhârî*, 11/400.

⁸² Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/89.

⁸³ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/169.

⁸⁴ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/205.

“لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ”⁸⁵

Sâ'il içün var haq iy nâmdâr
Kapuña ol gelür ise de süvâr (87b)

7.13. Onüçüncü Bab (93b-98b)

Bu bölümde fakirlik, ihtiyaç, şikâyet, fakirlerin ahvali, borç ve borçlu, borcun edası, borcun geciktirilmesi, cimrilik, hasislik, nankörlük, tevekkül, kaza ve kadere rıza gösterme hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“مَا عَالَ مَنْ اقْتَصَدَ”⁸⁶

Gözetenler i'tidâl olmaz faķîr
İ'tidâli bilmeyenlerdür haķîr (93b)

“لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ”⁸⁷

Yok keşîşlik dîn-i İslâmda yine
Kudretüñ varısa oğlum evlene (94a)

“مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ”⁸⁸

Kim ki iderse tevekkül ber-Hudâ
Haq durur aña kâfî dâyimâ (94b)

7.14. Ondördüncü Bab (98b-104b)

Bu bölümde sabır, tahammül, ihtiyat, teenni, istihare, istişare, vaaz ve nasihat, fikir, doğruluk, güven, barış, af dileme hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى”⁸⁹

Öñ toķunuşda durur şabruñ yiri

⁸⁵ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/191.

⁸⁶ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/5.

⁸⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*, 9/111.

⁸⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*, 8/60.

⁸⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/172.

Ebleh olup kıma yirinden giri (99a)

”مَا زَرَقَ الْعَبْدُ رِزْقًا أَوْسَعَ عَلَيْهِ مِنَ الصَّبْرِ“⁹⁰

‘Abd-i merzûk olmadı aşlâ dilâ

Öyle rızık ki şabrdan vâsi‘ ola (99a)

”التَّائِي مِنَ اللَّهِ، وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ“⁹¹

Süy-ı Raḥmân’dan te’ennî bî-gümân

Süy-ı şeytândan ta‘cîl her zamân (99b)

7.15. Onbeşinci Bab (104b-111a)

Bu bölümde ihtiyarlık, zayıflık, tûl-i ömr, gençlik, anne ve babalar, çocukların terbiyesi, akrabalar, sıra-yı rahim, köle ve cariyelerin ahvalı, isimler, lakaplar, künyeler hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

”لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يُؤَقِّرْ كَبِيرًا وَيَرْحَمْ صَغِيرًا“⁹²

Bizden olmaz hürmet itmez bir kebîr

Merḥamet kılmaz daḥı bir şağîr (105a)

”خَيْرُ شَبَابِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِكُهُولِكُمْ، وَشَرُّ كُهُولِكُمْ مَنْ تَشَبَّهَ بِشَبَابِكُمْ“⁹³

Genç ḥayırlusu kıocaya beñzeyen

Kıoca şerlüsi kendün genç şayan (105a)

”دُعَاءُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ كُدُعَاءِ النَّبِيِّ لِأُمَّتِهِ“⁹⁴

Oğluna ider du‘âyı bil ata

Her nebî gibi du‘âyı ümmete (105b)

⁹⁰ Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, 2/9.

⁹¹ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 3/277. *Kudvetü’l-âmâl*’de “مِنَ الرَّحْمَنِ” şeklinde yer almaktadır. Bk. *Kudvetü’l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 99b.

⁹² Muttakî, *Kenzü’l-ummâl*, 3/165.

⁹³ Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, 2/233.

⁹⁴ Muttakî, *Kenzü’l-ummâl*, 2/98. *Kudvetü’l-âmâl*’de “عَلَى أُمَّتِهِ” şeklinde yer almaktadır. Bk. *Kudvetü’l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 105b.

“لَأَنْ يُؤَدَّبَ الرَّجُلُ وَلَدَهُ، أَوْ أَحَدُكُمْ وَلَدَهُ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَتَصَدَّقَ كُلَّ يَوْمٍ بِبَنْصَفِ صَاعٍ”⁹⁵

Oğlan te'dīb itmeñüz ħayr bī-nizā'

İtmeden her rûz taşadduk nısf şā' (106a)

7.16. Onaltıncı Bab (111a-115b)

Bu bölümde kadınların iyi ve kötü yönleri, iffetleri, kadınlarla ilişkiler, evlilik ve boşanma hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“الدُّنْيَا مَتَاعٌ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ”⁹⁶

Dünye kâlâdur zībâsı nedür

Şâliha vü pākîze zen durur (111a)

“مَا تَزَكَّتْ بَعْدِي فِتْنَةٌ أَضَرَّ عَلَى الرَّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ”⁹⁷

Dir peyember ħavmden ba'dî fiten

Erler üzre pek zararlu nisveden (111b)

“خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ”⁹⁸

Dir ħayırluñuz ħayırlu ehline

Ĥayruna ehli de anuñ añlana (112a)

7.17. Onyedinci Bab (115b-122a)

Bu bölümde zulüm, azgınlık, şer, şerlilerin ahvali, tembellik, inat, habislik, ihtilaf, kötü ahlak, yerilen adetler, tekebbür, hayâsızlık, dövüşme, sövüşme, mukatele, bidatlar, küfür, iyiliği başa kakma hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“اتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا”⁹⁹

Da'vet-i mazlûmdan şaĥın aĥî

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, 34/459.

⁹⁶ Müslim, *es-Sahîh*, “Radâ” 17 (No. 1467).

⁹⁷ Buhârî, *es-Sahîh*, “Nikâh”, 17 (No. 5096).

⁹⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*, 1/79.

⁹⁹ Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 3/500.

Zulm olunan kāfir olursa dağı (116a)

¹⁰⁰”لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ“

Girmeye uçmağa kalbinde olan
Ez-kibir mişkāl zerre iy civān (116b)

¹⁰¹”إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِأَخِيهِ: يَا كَافِرُ، فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا“

Çardaşına dise yā kāfir biri
Gele anuñla ikiden digeri (117a)

7.18. Onsekizinci Bab (122a-127a)

Bu bölümde öfke, hiddet, öfke kontrolü, mizah, cehalet, akılsızlık, boş söz, gülme, ağlama, sır tutma, sırrı ifşa etme, şehvete uyma, nefsi dizginleme, içki içme, şarkı söyleme hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

¹⁰²”مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى إِنْفَاقِهِ مَلَأَهُ اللَّهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا“

Her yudan gayz itmege qādir durur
Kalbini Haq emn ü imān taldurur (122b)

¹⁰³”إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَلَا التَّفَحُّشَ“

Çün Hudā faḥş ü tefahḥuş sevmeye
‘Ākil ü kāmīl olanlar kılmaya (122b)

¹⁰⁴”إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ كُلَّ قَلْبٍ حَزِينٍ“

Her ḥazīn kalbi Hudā bilgil sever
Bu ḥıṣāla her olan mü’min iver (123a)

¹⁰⁰ Müslim, *es-Sahîh*, “İman” 39 (No. 91).

¹⁰¹ Buhârî, *es-Sahîh*, “Edeb”, 73 (No. 6103). *Kudvetü’l-âmâl*’de “قَالَ أَحَدُهُمَا” şeklinde yer almaktadır.

Bk. *Kudvetü’l-âmâl* (Türkçe Yazmalar, 5742), 117a.

¹⁰² Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, 1/269.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmām Ahmed b. Hanbel*, 11/398.

¹⁰⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Şu’abu’l-îmân*, thk. Abdüliyy Abdülhamîd (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 2/271.

7.19. Ondokuzuncu Bab (127a-132b)

Bu bölümde yolculuk, yol arkadaşlığı, gurbet, vatan, mesken, komşuluk, beldeler, köyler, ziyaret, ziyafet, davet, icabet, yüceltme, aşağılama, birlik ve beraberlik hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

“سَافِرُوا تَصِحُّوا وَتَغْنُمُوا”¹⁰⁵

İdüñüz siz sefer ü sağ oluñuz¹⁰⁶

Hem ğanāyimle ğanīmet buluñuz (127b)

“خَيْرُ بُيُوتِكُمْ بَيْتٌ فِيهِ نَيْمٌ مُكْرَمٌ”¹⁰⁷

Ħayr ħāne o durur iy pür-kerem

Ola öksüz anda ola muĥterem (128a)

“اتَّقُوا الْحَرَامَ فِي الْبُنْيَانِ؛ فَإِنَّهُ أَسَاسُ الْحَرَابِ”¹⁰⁸

ĶorĶ ħarāmdan yapularda sen gel

Ķün ħarām olur taĥribe temel (128a)

“لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ”¹⁰⁹

Mü'mine olmaz ĥelāl hicr ü kesād

Ķardaşına ide üç günden ziyād (128b)

7.20. Yirminci Bab (132b-138b)

Bu bölümde cehalet, ahmaklık, akılsızlık, sehv, hata, nisyan, zelle, yalan, haset, düşmanlık, kin, nifak, ihanet, zarar verme, yanlış anlama, su-i zan, acele, günah, isyan, emanet, hıyanet hakkında atasözleri ve hadisler bulunmaktadır. Eserin son varakları eksik olduğu için isyan, emanet ve hıyanet bahisleri¹¹⁰ bulunmamaktadır. Şairin tercüme ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

¹⁰⁵ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1/364.

¹⁰⁶ Metinde “sizler”. Vezin gereği “siz” olmalıdır.

¹⁰⁷ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2/229.

¹⁰⁸ Beyhakî, *Şu'abu'l-fmân*, 13/229. *Kudvetü'l-âmâl*'de “مِنَ الْبُنْيَانِ” şeklinde yer almaktadır. Bk.

Kudvetü'l-âmâl (Türkçe Yazmalar, 5742), 128a.

¹⁰⁹ Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 9/47.

¹¹⁰ Bk. Gökgöz, *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri*, 16, 152.

“أَعْظَمَ الْخَطَايَا اللِّسَانُ الْكَذُوبُ”¹¹¹

Sen ھاṭāyā a‘zāmin bil iy civān
Sol zebāndur ki o çok söyler yalan (133a)

“الْأَمَانَةُ تَجْرُ الرِّزْقَ، وَالْحَيَانَةُ تَجْرُ الْفَقْرَ”¹¹²

Rızq cerr iden emānetdür dilā
Faqr cerr iden ھیānetdür dāyimā (133b)

“لَا إِيْمَانٌ لِمَنْ لَا أَمَانَةٌ لَهُ، وَلَا دِيْنٌ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ”¹¹³

Bī-emānet şaklamaz īmānını
Bī-‘ahd hem eylemez zabṭ dīnini (133b)

SONUÇ

Bu çalışmada, tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde (TY 5742) kayıtlı bulunan 138 varaklık *Kudvetü’l-âmâl* adlı eserin şekil ve muhteva özellikleri, manzum hadis tercümeleri bağlamında ele alınmıştır. Daha önce hiçbir akademik incelemeye konu olmamış olan bu eser, Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm’in Arapça mensur eseri *Zübdetü’l-emsâl*’den nazmen tercüme edilmiştir. Kaynak eser III. Murad (1574–1595) dönemine, tercüme ise IV. Murad (1623–1640) dönemine aittir. *Kudvetü’l-âmâl* ve müellifi hakkında mevcut biyografik ve bibliyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Mütercime ait doğrudan bir mahlas veya ad bilgisi eserde bulunmamakla birlikte, metnin dil ve içerik özellikleri, şairin iyi bir medrese tahsili görmüş olduğunu ortaya koymaktadır.

Eser, belirli konulardaki hadis ve atasözlerini ayrı başlıklar altında bir araya getirmesi yönüyle müstakil atasözleri kitaplarından ve manzum hadis tercümelerinden ayrılmaktadır. Şair, tercümesinde hadislerin özel bir yer tuttuğunu da ayrıca belirtmektedir. Kaynak eser gibi yirmi bab olarak tertip edilen *Kudvetü’l-âmâl*’in ilk babı yöneticiler ve sultanlarla ilgilidir. Eserde siyaset, ibadet, ahlak, inanç, toplum, ilim, akıl, zenginlik, fakirlik, aile ve kadınlar gibi çeşitli konularda manzum hadis ve atasözü tercümeleri bulunmaktadır. Her hadis asıl metne sadık kalınarak tek beyitte tercüme edilmiştir. Tercümenin ilk mısırda tamamlandığı beyitlerde ise ikinci mısraların mütercime ait olduğu tespit edilmiştir.

¹¹¹ Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, 2/270.

¹¹² Kudâî, *Müsnedü’s-şihâb*, 1/72.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, 19/376.

Didaktik bir gaye ile yazılan bu mesnevide sanatlı ifadelerden kaçınılmış ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir. Ayrıca eserde, Eski Anadolu Türkçesi'ne ait kelime ve eklerin kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Tek nüshasının bulunması ve daha önce akademik bir çalışmaya konu olmaması nedeniyle *Kudvetü'l-âmâl*, Türk edebiyatı araştırmaları açısından kayda değer bir özgünlüğe ve bilimsel değere sahiptir. Bu bağlamda eser, hem manzum hadis tercümeleri geleneğinin gelişimi hem de Osmanlı dönemi edebi ve kültürel yapısının anlaşılması noktasında önemli bir kaynak niteliğindedir. Sonuç olarak *Kudvetü'l-âmâl*, hem manzum atasözleri kitabı hem de manzum hadis tercümesi olarak çift yönlü bir inceleme alanı sunmaktadır.

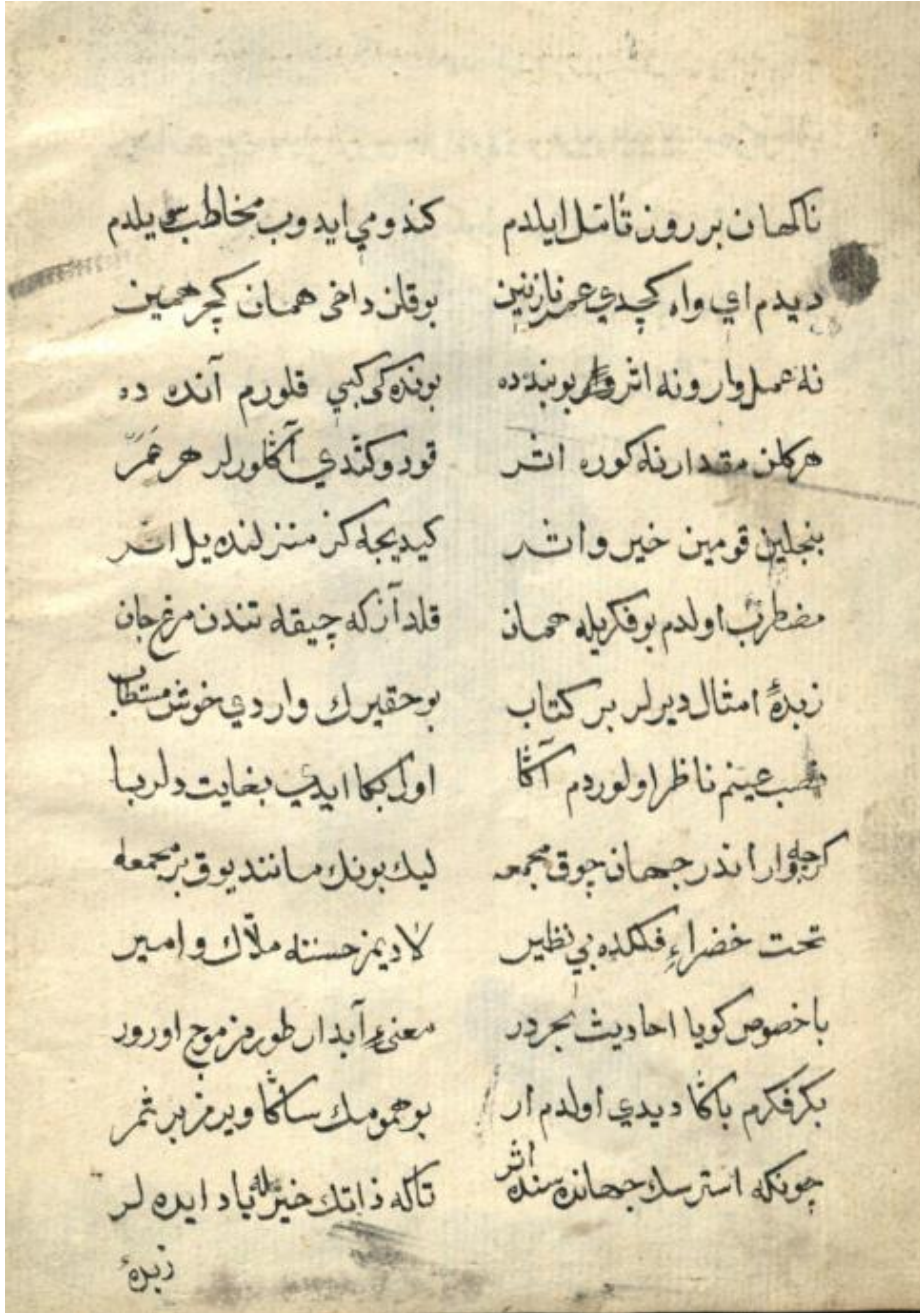
KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. thk. Abdülhamîd b. Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Aksoy, Hasan. *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.
- Arslan, M. Abdullah - Dölek, Adem. *Necip Fazıl'ın 101 Hadis Manzum Meal Tefsir İsimli Eserindeki Hadislerin Tahkîki, Tahriri ve Edebi Yönden Değerlendirilmesi*. Kitap Dünyası Yayınları, 2015.
- Avcı, İsmail. *Hazîn'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediiyetü'l-ârifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1951.
- Başaran, Selman. *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Hüsrevcirdî. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdülaliyy Abdülhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte Der Arabischen Literatur Supplementbande*. 3 Cilt. Leiden: Brill, 1938.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 1422.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

- Ceyhan, Adem - Koşık, Sercan. "Cemâlî'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'i". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 16/16 (01 Temmuz 2016), 33-76.
- Çalka, Mehmet Sait. "Âyet ve Hadis Şerhi Bağlamında Atebetü'l-Hakâyık'ı Okumak". *Yeni Türkiye* 25/106 (2019), 303-309.
- Çelebioğlu, Amil. *Mesnevi-i Şerif Manzum Nahifî Tercümesi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967.
- Demirdöğen, Melek. "Enver Tuncalp'ın Çocuklar İçin Yazılmış 'Manzum Hadisler'i Üzerine Bir İnceleme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (30 Haziran 2018), 305-340.
- Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. *el-Edeb*. thk. Muhammed Rızâ el-Kahvecî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1420/1999.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şihâbü'l-Ahbâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/143-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Fayda, Mustafa. "Prof. Dr. Ali Yardım (1939 - 2 Ocak 2006)". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (23 Ocak 2014). <https://doi.org/10.15370/muifd.55317>
- Gökçe, Ferhat. "Buhara'dan Anadolu'ya İmâmzâde ve Şir'atü'l-İslâm". *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu*, 174-227.
- Gökgöz, Turgay. *Gelibolulu Mustafa b. İbrâhîm ve Zübdetü'l-emsâl Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Güngör, Zülfikar. "Türk-İslâm Edebiyatı'nın Kaynağı Olarak Hadisler". *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (Çorum , 20-22 Nisan 2007)*. 201-211. Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- İşıl, Fatih. *Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler ve Âsâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdîs Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethü'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve Muhibbüddin el-Hatîb. 13 Cilt. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1380.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1388.
- İslamoğlu, Abdülmecit. *Davud-ı Halveti ve Gülşen-i Tevhidi*. Bolu: Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013.
- İşler, Necati. *Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslam Tercümesi (Şir'a-i Manzume) (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

- Kara, Mehmet. "Kutadgu Bilig'de Kur'an ve Hadisin Tesiri". *Türk Dünyası Araştırmaları* 72 (1991), 49-85.
- Karahan, Abdulkadir. *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Karahan, Abdulkadir. "Kırk Hadis (Türk Edebiyatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/470-473. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kaya, Mahmut. *Manzum 101 Hadis*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabî, ts.
- Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme. *Müsnedü's-şihâb*. thk. Hamdi Abdülmecid Es-Selefi. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407.
- Kut, Günay. "Âşık Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Mustafa b. İbrâhîm. *Zübdetü'l-emsâl*. İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi, 02135-001.
- Mustafa b. İbrâhîm el-Geliboluvî en-Nakşibendî. *Tuhfetü'l-ihvân ale'l-avâmil*. İstanbul: el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1283.
- Muttakî, Alî b. Hüsâmiddîn el-Hindî. *Kenzü'l-ummâl*. thk. Bekrî Hayyanî, Safvet es-Sakâ. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürreâûf. *Feyzü'l-kadîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1937.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Nazm-ı Zübdetü'l-emsâl (Nazm-u zübdet-ül emsal). "İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı". 29 Mayıs 2024. Erişim 29 Mayıs 2024. <http://katalog.istanbul.edu.tr>
- Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn. *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mecâlis*. b.y.: y.y., ts.
- Öztoprak, Nihat. *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Öztürk, Mustafa - Mertoğlu, M. Suat. "Zemahşerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Recaizade Mahmud Ekrem. *Ta'lîm-i Edebiyât*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1299.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi*. Ankara: Dil Kurumu Yayınları, 2019.

- Sevgi, Ahmet. "Molla Câmî'nin 'Erbaîn'i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6 (01 Aralık 1999), 1-145.
- Sofuoğlu, M. Cemal. "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri". *Yeni Türkiye* 22/91 (2016), 136-144.
- Söylemez, İdris. *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Şeker, Mehmed. "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eserlerinin Yeni Bir Tasnifi ve 'Mevâ'idü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis' Adlı Eseri" 4/38 (15 Kasım 1979), 81-90.
- Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (Lehçediz). "Buğday". Erişim 21 Mayıs 2024. <https://lehcemiz.com>
- Turgut, Ali. "Muhyiddin Mehmed, Hatibzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/84. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tüccar, Zülfikar. "Meydânî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/501-502. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (Tees). "Hatib-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi". Erişim 20 Mayıs 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Yardım, Ali. "Kudâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/309-310. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yardım, Ali. *Mesnevi Hadisleri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2008.
- Yazıksız, Necip Asım. "Hadîs-i Erbaîn Tercümeleri, Câmî'nin Tercümesi". *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, 143-165.
- Yıldırım, Ahmet. "Dîvân-ı Hikmet'te Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmi Dergi* 52/4 (01 Aralık 2016), 45-68.
- Yüceer, Mustafa. *Hadis İlmi Açısından Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatında Yer Alan Rivâyetler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Zirikli, Hayreddîn b. Muhammed. *el-A'lâm*, ts.
- Kudvetü'l-âmâl*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 5742.
- Mevsûatu'l-Fıkhî'l-İslâmî*. 48 Cilt. Kâhire: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1442.

Kudvetü'l-ââmâl'in 1b sayfası Kudvetü'l-ââmâl (Nazm-ı Zübdetü'l-emsâl).
 İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 5742.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Necati İŞLER.

Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.